

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI / 633

TÜRKİYE I. DİNÎ YAYINLAR KONGRESİ

TEBLİĞLER-MÜZAKERELER

31 EKİM - 02 KASIM 2003 / ANKARA

Ankara - 2004

Türkiye’de Gayrimüslimlerin Dinî Yayıncılığı

Peder Dositheos Anagnostopulos
Fener Rum Patrikhanesi

Sayın Dini Yayınlar Dairesi Başkanı ve kongre üyeleri

Ülkemizdeki dinî yayıncılığın tarihî gelişimi, zamanımızdaki sorunları ve geleceğinin tartışılacağı Dinî Yayınlar Kongresine, İstanbul Rum Patrikanesini davetinizden dolayı Muhterem Patriğimizizin adına sizlere teşekkür eder ve kendisinin hayır dualarını sizlere iletirim.

Bilindiği gibi¹ matbaanın en ilkel örneği sayılabilecek bir uygulamayı günümüzden 2800 yıl kadar önce Sümerler ve Mezopotamya kentlerinde görüyoruz. Daha sonraları Çin medeniyetinde 11. yüzyıldan evvel tahtadan oyulan kalıplarla basım yapıldığı kanıtlanabiliyor. Batıdaki ilk matbaa, Almanya'nın Mainz şehrinde Johannes Gutemberg tarafından 1438 senesinde kurulmuş ve bazı tutucu Katolik din çevrelerinin direnişine rağmen faaliyet gösterebilmiş olduğu da herkesçe bilinen bir hakikattir. Gutemberg'in matbaası Kitab-ı Mukkades'i Latince ilk basan matbaa olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu zamanında Arap harfleriyle ilk basım, 1727 senesinde İbrahim Müteferrika tarafından kurulan matbaada gerçekleşmiş olduğu da bellidir.

Johannes Gutemberg'in kullandığı teknikle Batı Kiliselerinde başlayan basım hayatını Doğuda, yani İstanbul Rum Patrikliğine bağlı kiliselerde ilk olarak Patrik Kirillos Lukaris 1627 senesinde İstanbul'da başlatmayı denemiştir. Bu başlangıç, Osmanlı Hükûmeti'nin yasaklarına rağmen, Roma Katolik Kilisesi'nin Batı'da bastıracağı misyoner nitelikteki kitapları Osmanlı İmparatorluğu topraklarına sokması ve çoğunlukla buralarda yaşayan Rum

1 Temel Britannica Ansiklopedisi, Cilt, 3.

Ortodoks Hristiyanları hedef alan bir propaganda malzemesi olarak kullanmasına karşı bir tepkiden doğmuştur.²

Patrik Kirillos Lukaris İngiltere'nin Başpiskoposu George Abbot ile mektuplaşmış ve 1622 senesinde Londra'da basım tekniğini öğrenmek maksadı ile Nikodemos Metaksas adlı, oralarda okuyan bir üniversite talebesini vazifelendirmiştir. 1627 senesinde iki yardımcı matbaacı ile Londra'dan İstanbul'a dönen Nikodemos, bugünkü İngiliz Başkonsoloslugu'nun bulunduğu civarda kiralanmış bir evde, ilk Rum matbaasını kurmuş ve çalışabildiği zaman zarfında Maksimos Margunios adlı bir İlahiyatçının "Omilie (dinî sohbetler)" başlıklı kitabını basmıştır. Bu kitap Osmanlı İmparatorluğu'nda, Rumca olarak basılan ilk kitap olmuştur. Ocak 1628 tarihinde, yetkili Kaymakamlık tarafından faaliyeti yasak edilen bu matbaa, sekiz aylık bir çalışma devresinden sonra bu şekilde kapatılmıştır.³

1764 senesinde Patrik Samuel Hanceri, İstanbul Fener'de Patrikhane Kilisesi'ne komşu bir binada, Patrikhaneye bağlı matbaayı, Panayotis Kiryakidis Vizandios adlı matbaa mesleğinde tecrübesi olan birisinin yönetiminde kurmuştur. Bundan evvel ve bilindiği kadar 1718 senesinden beri Ortodoks Kilise, ayin, dua ve okul için Rumca kitaplar özel bir Ermeni matbaasında basılırdı.⁴ Patrik Samuel'in ilk bastırıldığı kitap Karamanlıca bir yazıydı. Karamanlıca, Rum harfleriyle yazılan iç Anadolu şivesidir. Yazan Neofitos Mavromatis, kitabın adı: Hristiyan İncısından Seçme Yazılar (Apanthismata hristianikis pisteos)'dir.⁵ Bu matbaa 1780 senesinde, yani faaliyete başladıktan on altı yıl sonra ekonomik sebeplerden kapatılmak akibetine uğramıştır.

Patrik Neofitos, 1793 senesinde, Patrikhane binalarının birinde üçüncü kez matbaa açmış, idaresini Sen Sinod (ruhanî) meclisine bağlamış ve çoğunlukla İlahiyat bilgisi ile ilgili, yanısıra Rumca okul kitapları: dilbilgisi, okuma kitapları, Karamanlıca dua ve ayin kitapları basmış ve Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Rumca ve Karamanlıca yazıp okuyan Ortodoks Hristiyan cemaatlere ve okullara iletmiştir.⁶

Bu üçüncü matbaanın hayatı daha uzun sürmüştür. Fransız İhtilâli zamanında uyanan ve özellikle kilise düşmanlığıyla tarihe geçmiş olan burjuva ideolojisini cevaplandırmak maksadıyla kaleme alınan 'Hristiyanlığın Savunması' ve 'Pederler Öğretisi' (1798-1799)

---

2 G. Hering Patriarcat and europ. Politic, 1620-1638. Yun. çevr. D. Kurtovas, 1992

3 RJ. Layton Nikodemos Metaxas \ the first printer in the eastern Church, 1967

4-5 Ladas-Hadjidimou. Elliniki bibliographia ston 18. aiona 1964.

6 Ladas-Hadjidimou et Layton. Les Armeniens et l' imprimerie 1971.

'Allah'sız Fransız Fikirleri'nin yayılmasını engellemek arzusuyla, bu matbaada basılmış olduğu gibi zamanın Osmanlı hükümeti tarafından da benimsenmiştir.⁷⁻⁸

Bahis konusu olan bu matbaa, 1923 senesine kadar aralıksız bu türlü faaliyetine devam etmiş, 1880-1923 döneminde Patrikhanenin dinî yayın organı sayılan ve özellikle kilise tebliğleri, vaazlar, kronikler, bibliografya ve teolojik araştırmalarının yayınlandığı "Ekklesiastiki Alithia (Kilise Hakikati)" dergisini yayımlamıştır. 1923-1926 senelerinde basın faaliyetine ara veren matbaa, 1926 senesinden itibaren yeni kurulan "Ortodoksia" dergisini neşretmiştir. Bu dergi, Ortodoks İlahiyatı konusunda o devrenin en belli başlı yayın organı olmuştur. 1951-1964 yılları arasında haftalık cemaat gazetesi olarak belirlenen "Apostolos Andreas" dergisinin baskısını da üstlenmiştir.

10 Nisan 1964 tarihinde 5681 sayılı yasaya istinaden yalnız yasal kurum ve kişilerin matbaa sahibi olabileceği gerekçesiyle bu matbaa da kapatılmıştır. 5681 sayılı yasa günümüze kadar yürürlüktedir.

İstanbul Rum Patrikhanesi'nin matbaa ve yayınlar tarihi şu şekilde özetlenebilir:

1. Devre: 1627-1628 Patrik Kirillos Lukaris zamanında, Beyoğlu civarında açılmış olan matbaa, Patrikhane dışında çalışmış, bir kitap basabilmiş ve kapatılmıştır.

2. Devre: 1764-1780 Patrik Samuel zamanında, Patrikhane yakınında yani Fener'de açılmış, sayısı bugün kesinlikle bilinmeyen birkaç kitap basmış, ekonomik nedenlerden faaliyetine son vermiştir.

3. Devre: 1793-1964 Patrik Neofitos tarafından Patrikhanede açılmış, özellikle Rumca ve Karamanlca bilimsel (İlahiyat) dergi, cemaat gazetesi, dinî risaleler ve okul kitapları basmış, 1923-1926 yılları arasında çalışmalarına ara vermiş, 1926'dan 1964'e kadar sürekli faaliyet göstermiş, Cumhuriyet döneminde özellikle bilimsel dergi ve cemaat gazetesi basmış ve 1964 senesinde kapatılmıştır.

1627 ile 1964 yılları arasında yayınlanmış olan kitap ve dergilerin bir kısmı tamamen tükenmiş, bir kısmı ise Heybeliada Ruhban Okulu ve İstanbul Patrikhanesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

İlginize candan teşekkür ederim.

(Bibliyografyada 2 ile 7 arasındaki notlar. Vasil Istavridis'in, The history of the Oec. Patriarchat, not 8 ise Elçin Macar'ın Cumhuriyet Devrinde İstanbul Rum Patrikhanesi, adlı eserlerden alınmıştır)

7 Richard Clogg. The "Didaskhalia Patriki", Jouural of Middle Eastem studies 5.

8 Dimitri Kіçikis. 20. asırda Karşılaştırmalı Türk-Yunan Tarihi. (çev. Abdürrahim Peles). Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, sayı 8, 1980

Oturum Başkanı – Sayın Peder'e biz de saygılarımızı ve şükranlarımızı sunuyoruz. Çok özet bir sunumda bulundular. Gayrimüslimlerin dinî yayıncılığı konusunda kendi dinleri noktasından, daha doğrusu Fener Rum Patrikhanesi açısından, Osmanlı döneminde yayınlanan eserlerin bir kronolojisini bize özetlediler.

Şimdi de, tıp doktoru Sait Şirazi Bey, Süryani Kadim Metropolitliği adına bu konudaki tebliğlerini sunacaklar.

Buyurun.

Türkiye’de Gayrimüslimlerin Dinî Yayıncılığı (Süryanilerde Dinî Yayıncılık)

Dr. Sait Şirazi

Süryani Kadim Metropolitiği

Sayın Başkan, değerli hocalarım, saygıdeğer misafirler, öncelikle sizleri İstanbul ve Ankara Süryani Kadim Toplumunu Ruhani Reisi Metropolitimiz Mor Filüksinos Yusuf Çetin ve kendi adıma selamlar, mübarek Ramazan ayınızın hayırlı olmasını dilerim.

Bu önemli ve anlamlı kongrede emeği geçen herkese teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Konumuz, Süryanilerde dinî yayınlar olmakla beraber öncelikle sizlere bu toprakların en kadim toplumlarından olan Süryanilerin, kısaca tarihleri ve ilim tarihindeki yerleri hakkında bilgi vermek istiyorum.

Süryanilerin kökleri, Mezopotamya tarihinin derinliklerine inip orada kaybolmaktadır. Mezopotamyanın kadim toplulukları olan Akad, Babil, Sümer, Aram, Fenike, Asur ve Kenanlılar gibi birçok toplum Hristiyanlığı kabulü ile birlikte kaynaşarak Süryani ismini kullanmaya başlamışlardır. Antakya’da M.S. 37-43 yılları arasında kurulan Antakya Süryani Patriklik Kürsüsü, Kudüs’ten sonra kurulan ilk merkez olmuştur.

Ünlü Süryani bilgini Mor Afrem’in de dediği gibi “ilim ikinci aydınlıktır.” Bunun bilincinde olan Süryani bilginleri, asırlar boyunca bilim ve medeniyetin gelişimine katkıda bulunmuşlar ve bu konuda isimlerini tarihe yazdırmışlardır. Milat öncesinden başlayacak olursak, ilk kütüphaneyi kuran, ilk yazıyı, ilk alfabeyi bulan ve kullanan Süryaniler olmuştur. Hristiyanlığın kabulü ile tamamen siyaset ve politikayı terkedip kendilerini ruhanî işlere ve ilime adayan Süryaniler, kullandıkları Süryani (Arami) lisanı ile sayısız eser bırakmışlardır. Mor Afrem, Mor Yakup, Mor İshak, Mor Balay bu konuda akla ilk gelen isimlerden olmaktadır.

8. yüzyılda iktidara gelen Abbasiler döneminde, Doğu’nun bilgeliği bütün dünyaya

örnek olmuştur. Özellikle Halife Me'mun, Halife Mu'tazîd ve Harun Reşit döneminde, Bağdat, Beytü'l-Hikme'de tercüme yapan, Cündişapur Üniversitesini kuran ve hocalık yapan yine Süryani bilim adamları olmuştur. Özellikle Abbasiler döneminde yaşamış Sabit bin Kurra, Hunayn Bin İshak, Yuhanna bin Mansur gibi birçok Süryani bilgininin eserleri ve tercümeleri sayesinde hem doğu hem de batı dünyası, gerek düşünce ve gerekse medeniyet yönünden büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Sonraki asırlarda yine Ab-ul Farac ismi ile de tanınan Bar Ebroyo ve Patrik Büyük Mihayel yine ismini anmamız gereken ünlü Süryani ilim adamlarındandır.

Bu kısa girişten sonra günümüz Süryani yayıncılığına kısaca değinmek istiyorum. Süryani yayıncılığı diyorum çünkü, Süryani kültürü ve Süryani toplumu, Hristiyanlık inancı ile o kadar kaynaşmıştır ki, Süryani yayıncılığında inanç, çoğu zaman az veya çok kendini hissettirmektedir.

Buldukları bölgelerde 19. yüzyıldan itibaren Süryani Ortodokslar matbaayı kullanmış, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de süreli yayınlar çıkarmaya başlamışlardır. Matbaa konusunda da, bölgeye ilk matbaayı kuran Patrik 4. Petrus, İngiltere'den getirilen matbaayı, Deyrülzafaran Manastırı'na yerleştirmiştir. Kalifiye eleman yetişmesini sağladıktan sonra 1899 yılında faaliyetine başlayan bölgenin ilk ve zamanının tek matbaasında başta Süryanice, Türkçe ve Arapça birçok eser basılmaya başlamıştır. Zamanında bölgenin gerekli resmî evraklarının da basıldığı matbaanın faaliyetine çeşitli sebeplerden dolayı bir süreliğine ara verilmiştir.

İkinci faaliyet dönemini, Mardin Metropolit Rahmetli Mor Filüksinos Hanna Dolabani yönetiminde yaşamıştır. Yine Deyrülzafaran Manastırı'nda, Metropolit Dolabani, Süryanice, Türkçe ve Arapça olmak üzere birçok eser bastığı matbaada, bunun yanısıra Türkçe ve Süryanice çıkarmaya başladığı 'Hekimto' (Hikmet) dergisinin de editörlüğünü ve yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. Yazdığı yetmiş aşkın eserinin yanısıra, Süryanice, Türkçe ve Arapça dilleri arasında yaptığı çeviriler ile 20. yüzyılda Türkiye'deki Süryani yayıncılığının temel taşlarından olmuştur.

Tüm bunlarla birlikte 1960'larda başlayan 70 ve 80'lerde ivme ile artan göç sebebi ile Türkiye'deki Süryani bilgin, ruhanî ve öğretmenlerin çoğu Avrupa ve Amerika ülkelerine giderek oralarda da çok sayıda eser ve tercüme neşretmişlerdir. İşte bu göç sebebiyledir ki, Türkiye'deki Süryanilerin yayıncılığı bir süre sekteye uğramıştır. Fakat özellikle İstanbul'a göç eden Süryanilerin, kısa bir toparlanmadan sonra tekrar yayıncılık konusuna önem vermeleri gözden kaçmamaktadır. Elbette yapılan çalışmalar istenilen düzeyde değildir. Fakat zaman içinde açıkların yavaş yavaş kapatılması ile daha yeterli ve doyurucu bir düzeye ulaşılacak istenmektedir.

İstanbul ve Ankara Metropolitliği'nde basılan kitapların, yapılan çeviri çalışmalarının yanısıra, 1980'lerin sonlarından itibaren süreli yayıncılığa da önem verilmeye başlanmıştır.

Son yıllarda küçük kesintilerle birlikte düzenli bir süreli yayıncılık yerleşmiştir. Şu an benim ve konferansa birlikte geldiğimiz Sayın Sait Reçber'in de yayın kurulunda bulunduğu İstanbul Süryani Ortodoks Metropolitliği haber ve kültür dergisi 'Reyono (İdem)' bu konuda somut bir göstergedir.

Şüphesiz yayıncılıkta birçok konuda genel anlamda ortak problemlerle karşılaşılacaktır. Zaten konferans boyunca dile getirilen bu konularla sabrınızı zorlamak istemiyorum. Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı – Biz de Dr. Sait Şirazi Beye çok teşekkür ediyoruz.

Bu arada, Sayın Peder'in, zannediyorum zaman tasarrufu nedeniyle zikretmekten sarfinazar ettiği bir hususu, onun adına size aktarmak istiyorum. Tebliğinin başında İstanbul Rum Patrikhanesini davetinden dolayı Sayın Patrik'in hem teşekkür hem de hayır dualarını ilettiği ifadesi var. Kendisinden izin alarak ben onu da iletmeyi uygun gördüm.

Şimdi, Şinasi Bey, bu iki tebliğin müzakeresini yapacaklar.

Buyurun.